

6 MEDIALIZACE HISTORIE A PAMĚŤ, HISTORIK JAKO NOSITEL PAMĚTI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola se zaměří na pojmy minulost a historie, dějiny a historiografie, věnovat se bude také vztahu historie a paměti – individuální a kolektivní.

CÍLE KAPITOLY

- Seznámení pojmy: minulost, historie, dějiny, historiografie, individuální a kolektivní paměť
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

minulost – historie – dějiny – individuální paměť – kolektivní paměť – medializace historické tematiky

6.1 Individuální a kolektivní paměť

Otázka lidské paměti byla po dlouhou dobu zkoumána z hlediska jedince jako specifická schopnost centrální nervové soustavy uchovávat ve vědomí minulé události, informace, vjemy či zkušenosti. Zkoumání individuální paměti je předmětem zájmu především psychologie, neurofyzologie a sociologie. Díky událostem 20. století a s nimi souvisejícím významným politickým a sociálním změnám se na paměť a sdílené interpretace minulosti zaměřila také pozornost historiků. Nárůstu zájmu napomohl i rozvoj elektronických médií a možností ukládat data, povaha naší civilizace, kterou pohled „zpět“ zajímá (až móda „retro kultury“). Rozhodujícím motivem byl zřejmě fakt nenávratného odcházení očitých svědků velkých katastrof 20. století.

Fáze individuální paměti:

- vštěpování (kódování)
- uchovávání (retence)
- vybavování (reprodukce)

Typologie individuální paměti:

1) dle délky doby uchování zapamatovaného:

- senzorická paměť
- krátkodobá paměť
- střednědobá paměť
- dlouhodobá paměť

2) Dle formy ukládání informací:

- vizuální paměť
- akustická paměť
- sémantická paměť (ukládání významu informace)

Sedm hříchů paměti dle Daniela Schactera:

1. Zapomínání – pomíjivost informací v čase
2. Roztržitost – nízká pozornost při vštěpování a vybavování informací
3. Paměťový blok – pocit, že vím, nemohu se vyjádřit (chybí „cesta“)
4. Záměna – informace a zdroj nejsou v souladu
5. Sugestibilita – pozměnění informací (pod vlivem vybavování, dotazování...)
6. Zkreslování – „neobjektivita“, popírání... (pod vlivem hodnot, předsudků, stereotypů apod.)
7. Přetrvávání – neschopnost se nějaké (negativní) vzpomínky zbavit

Zakladatelský význam pro koncepci kolektivní a individuální paměti měli francouzští sociální vědci Maurice Halbwachs a Pierre Nora. Pravděpodobně nejdůležitějším paměťovým rámcem je jazyk, paměť se totiž uchovává v komunikaci. Podle Maurice Halbwachse právě jazyková komunikace umožňuje výměnu a cirkulaci vzpomínek ve skupině, a tedy lokalizaci těchto vzpomínek v kolektivní paměti. Sociální rámce však nejsou neměnnými, jednou provždy danými strukturami. M. Halbwachs přisuzuje kolektivní paměti schopnost neustálé rekonstrukce, tedy kontinuální reaktualizace referenčních rámců podle momentální situace. Individuální paměť je přitom dle něj strukturována pamětí kolektivní. „Naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními, i když se týkají událostí, na nichž jsme se podíleli sami, nebo věcí, které jsme viděli pouze my.“ Společnost a vzájemné sociální působení vytvářejí rámec, který umožňuje vzpomenout si, rozpoznat a lokalizovat vzpomínky. Kolektivní paměť je tvořena vzpomínkami přizpůsobenými požadavkům a myšlenkám té skupiny, k níž individuum patří či patřit chce, což přispívá k formování identity skupiny. Kolektivní paměť proto představuje podstatnou sociální vazbu: společnost si jejím prostřednictvím vybírá z minulosti ty prvky, kolem nichž se utváří její identita. Potřebuje určitou jednotu pohledů mezi skupinami a jedinci, kteří ji tvoří, snaží se „ze své paměti odstranit vše, co by mohlo jedince oddělovat, vzdalovat skupiny jednu od druhé, a v každé době předělává vzpomínky tak, aby byly v souladu s proměnlivými podmínkami její rovnováhy.“ (ŠUBRT – PFEIFEROVÁ 2010, s. 9–17)

Francouzský historik Pierre Nora, který se zabýval vztahem identity a paměti, pracoval s pojmem Místa paměti. Místo paměti je smyslový prostor, v němž vstupují historie a paměť do dialogu. P. Nora upozorňuje na odtržení společnosti od historických tradic v postmoderní epoše a na rozchod paměti a historie, které se do té doby překrývaly. Paměť ustupuje procesům globalizace, vlivu médií a imperativu aktuálnosti. Proces neustálé změny odsuzuje dle Pierra Nory společnost k zapomínání. (ŠUBRT – PFEIFEROVÁ 2010, s. 18)

V roce 1992 představil Jan Assmann svůj koncept kulturní paměti. Se vznikem psaného projevu se podle něj začala formovat kulturní paměť a kolektivní reprezentace minulosti různých národů. Zásadní roli hraje mytologie, mýtus „je narativní vztah k minulosti, který ovlivňuje přítomnost a budoucnost“. (ASSMANN 2002, s. 72) V jeho výzkumu pokračovala jeho manželka Aleida Assmannová. Ta pojem „mýtus“ popisuje nejen jako legendu, ale jako specifickou reprezentaci minulosti v očích různých generací. Kulturní paměť podle ní vzniká v sociálním prostředí, které vytváří svou identitu pomocí kulturních symbolů.

(Assmannová 2014, s. 98) Současnost a minulost jsou v kulturní paměti úzce propojeny. Rekonstrukce minulosti je závislá na její reprezentaci v současnosti, ať společností nebo individuem. „Každá společnost vždycky potřebovala lidi, kteří jsou nositelé paměti, a ty, kteří se jí řídí, existuje tedy společenský a kulturní rámec nezávislý na politických impulzech“. (ASSMANNOVÁ In: STROBACH 2009, s. 240)

6.2 Minulost vs. historie, historik jako nositel paměti

„Lidská paměť podléhá výkladu dějin. Moc, která z vyprávění určitých příběhů vyplývá, je vykladači dějin žárlivě střežena.“ (Vít Strobach)

„Historik je ‚režisérem času‘, je převozníkem, který začleňuje minulost do přítomnosti, čímž buduje most směřující do budoucnosti a při hledání smyslu legitimizuje neomezené opětovné studium pramenů...“ (François Bédarida)

Pojmy *minulost* a *historie* nejsou synonyma. Zatímco pojem *minulost* reprezentuje události, které se v minulosti již udály, pojem *historie* je obrazem, respektive interpretací, jež si člověk či společnost, o těchto událostech utváří. Zatímco minulost je nezměnitelná, její historický obraz je v čase proměnlivý – a to v závislosti na aktuálním společenském kontextu. Zaznamenávání událostí, dějů a stavů v minulosti určitým systematickým způsobem se nazývá historiografie. (KOZÁK 2024, s. 11)

Historik studuje za pomoci metod vědecké práce minulost, respektive stopy a vyprávění minulosti, analyzuje je, rekonstruuje a interpretuje, a vytváří tak obraz dějin. Tento obraz je tedy až konstrukt konkrétního člověka/lidí v konkrétní době a společnosti, který vypovídá také o době, v níž vznikl. Jak již totiž bylo zmíněno výše, každá společnost má své společné zvyky, představy, archetypy a stereotypy, a má tak také tendenci vnímat svět kolem sebe jinak – vytváří si vlastní historickou paměť. (KOZÁK 2024, s. 11) Ta se napříč časem, prostorem či sociálními skupinami proměňuje.

SHRNUTÍ KAPITOLY

- Pojmy *minulost* a *historie* nejsou synonyma.
- Obraz dějin je interpretací historika.
- Historická paměť se napříč časem, prostorem či sociálními skupinami proměňuje.
- Paměť se totiž uchovává v komunikaci, nejdůležitějším paměťovým rámcem je tedy jazyk.
- Kolektivní paměť představuje podstatnou sociální vazbu: společnost si jejím prostřednictvím vybírá z minulosti ty prvky, kolem nichž se utváří její identita.
- Paměť ustupuje procesům globalizace, vlivu médií a imperativu aktuálnosti.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Pokuste se interpretovat následující citát:

„Historik si klade nárok mít historii, vlastnit všechny její interpretační možnosti stejně tak, jako si lékař nárokuje jedinou možnou anamnézu nemoci. Přesto se stává pouhým médiem očekávaného, prostředkem jakéhosi vyššího jsoucná, nedovolujícího pohlédnout jedinci (bytí) do tváře vlastní časovosti (pravdivosti). Zpupně uvrhuje paměť do zdání totožnosti s tímto „vyšším jsoucнем“, které má svou pravdivost vyjevit kdesi ve světlé budoucnosti, tedy pokroku.“ (Vít Strobach)

Zamyslete se nad proměnou postavení historika (historické vědy) v antice, středověku, novověku, 19. století, 20. století a v současnosti – využijte ke srovnání ukázky z dějin historiografie.

Vyberte si libovolný mediální pořad, ve kterém vystupují odborní historici. Vybraný díl pořadu (mediální produkt) analyzujte prostřednictvím vlastní recenze.

DALŠÍ ZDROJE

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.

ASSMANNOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha: Karolinum, 2018.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007.

KOZÁK, Petr. *Úvod do studia dějin. Distanční studijní text*. Opava: Slezská univerzita, 2024.

NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. In: MAYER, Françoise (ed.). *Cahiers du CEFRES. Problematika míst*. 2012, č. 13. Dostupné z: https://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf.

SCHACTER, Daniel L. *Sedm hříchů paměti: Jak si pamatujeme a zapomínáme*. Praha: Paseka, 2003.

STROBACH, Vít. Historik jako nositel paměti, dějiny a hra. *DĚJINY – TEORIE – KRITIKA*. 2009, č. 2. 232–250.

ŠUBRT, Jiří a Štěpánka PFEIFEROVÁ. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie*. 2010, roč. 2, č. 1, 9–29. Dostupné z: <https://historicalsociology.cuni.cz/HS-31-version1-2subrt.pdf>.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Obraz dějin je výsledkem práce historika, který vědeckou prací zkoumá minulost, respektive stopy a vyprávění minulosti, analyzuje je, rekonstruuje a interpretuje, a vytváří tak obraz dějin. Tento obraz je tedy až konstrukt konkrétního člověka/lidí v konkrétní době a společnosti, který vypovídá také o době, v níž vznikl. Každá společnost má tendenci vnímat svět kolem sebe jinak – vytváří si vlastní historickou paměť. Paměť v současné společnosti je ovlivňována procesy globalizace a médií.